

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В ЄС

Утвердження інформаційного суспільства, глобалізація та інтеграція зумовлюють докорінну зміну парадигми управління та умов господарювання вітчизняних підприємств і впливають, перш за все, на стиль та методи управління загалом та фінансово-господарською діяльністю зокрема.

Визначальною для прийняття доцільних та обґрунтованих управлінських рішень є об'єктивна характеристика фінансово-економічного стану сучасного суб'єкта ринкової економіки. Вона є основою формування стратегії та тенденцій розвитку економічного суб'єкта, слугує одним із ключових індикаторів для інвесторів і кредиторів.

Динамічні зміни економічних взаємовідносин між різними суб'єктами, зокрема фінансової і реальної економіки, у сучасних глобалізаційних процесах світової економіки потребують адекватного цим змінам інформаційного забезпечення про фінансово-економічне становище суб'єкта ринкової економіки. Адже ефективність та результативність управління підприємством значною мірою визначається рівнем його організації і якістю інформаційного забезпечення.

Інформаційне забезпечення фінансово-господарської діяльності має складну структуру і визначається різними чинниками, а саме: рівнем керівництва, цільовим призначенням інформації, складом користувачів тощо. Мова йде про створення якісно нової інформаційної системи управління, що є об'єктивною необхідністю, адже в кожного підприємства виникає потреба накопичувати інформацію (із внутрішніх і зовнішніх джерел) за різноманітними аспектами з метою більш ефективного планування, контролю, аналізу та прийняття управлінських рішень.

Однак, одним з самих перспективних напрямків подолання проблеми "інформаційного голоду" в жорстких конкурентних умовах ринкового середовища є бухгалтерський облік, який у системі інформаційного забезпечення займає особливе значення. З цього приводу ряд спеціалістів зазначають, що інформація, одержана каналами бухгалтерського обліку, складає 80 відсотків економічної інформації [1]. Тому виникає необхідність посилення інформаційних функцій обліку і цільового їх спрямування. Перехід України до загальноприйнятої у міжнародній практиці системи обліку та статистики передбачає інтеграцію України у світові економічні відносини та перебудови системи економічної інформації відповідно до міжнародних стандартів обліку.

Дослідженню питань щодо місця бухгалтерського обліку в інформаційній системі управління підприємством та його ключової ролі в аналітичній діяльності приділяли увагу як закордонні так і вітчизняні фахівці, зокрема: Д. Батуєва, Ф. Бутинець, Ю. Верига, Н. Малюга, В. Пархоменко, М.Пушкар, В. Сопко [1,2] та ін. Однак ряд питань, які пов'язані з формуванням і опрацюванням даних бухгалтерського обліку як інформаційного забезпечення управління та його всеохоплюючої функції аналізу в контексті дослідження фінансового стану, вимагають подальшого вивчення та вдосконалення.

Метою статті є дослідження та обґрунтування ролі і значення бухгалтерського обліку в інформаційній системі управління підприємствами та формування об'єктів інформаційного забезпечення аналізу фінансового стану в частині реалізації задач бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік і його продукт – облікова інформація у сучасному світі стають мовою бізнесу і підприємництва. Бухгалтерський облік виступає як системний процес одержання і передачі достовірної інформації про господарську діяльність для прийняття управлінських рішень. У цьому полягає мета бухгалтерського обліку, що створений не для відображення економічних процесів, а для керування ними. Професор М. С. Пушкар підкреслює, що «бухгалтерський облік є частиною загальної інформаційної системи, яка перетворює первинні дані, зафіксовані в документах, на продукт для управління. Таким продуктом є готова до споживання інформація, яка має всі властивості товару» [2]. Тут доречно відмітити, що сучасна система бухгалтерського обліку на підприємствах, які функціонують в умовах ринкових відносин, повинна задовольняти інформаційні потреби широкого кола користувачів.

Відповідно до інтересів різних груп споживачів інформації сучасна система бухгалтерського обліку повинна служити трьом головним цілям [3]:

- облік активів підприємства, його зобов'язань і капіталу, періодична публічна звітність про фінансовий стан і фінансові результати;
- інформаційна підтримка керування – забезпечення інформацією, необхідної для прийняття управлінських рішень;
- «облік майбутнього» – забезпечення керівників інформацією для розробки управлінських рішень, що стосується майбутньої господарсько-фінансової діяльності.

В умовах ринкової економіки до функцій бухгалтерської служби належать не тільки і не стільки ведення саме обліку як системи фіксації фактів господарської діяльності, що є ретроспективним характер, а й здійснення фінансових обчислень, які допускають перспективне спрямування та ймовірну природу результатів обчислення.

На підставі облікової інформації створюється інформаційна основа для розвитку ринку та оцінювання ефективності функціонування підприємств. Швейцарський професор І. Ф. Шерр ще на початку ХХ століття підкреслював роль обліку в управлінні підприємством: «Бухгалтерський облік – безгрішний суддя минулого, необхідний керівник теперішнього та надійний консультант майбутнього кожного підприємства» [4].

Для побудови ефективної інформаційної системи управління, на основі інноваційних інформаційних технологій важливого значення набуває взаємозв'язок інформаційної системи бухгалтерського обліку та інших функцій управління підприємством загалом та контрольної-аналітичної зокрема.

На рівні підприємства основу інформаційного забезпечення фінансової діяльності, кількісною інформацією аналітичного процесу прийняття та реалізації управлінських рішень щодо фінансового стану забезпечує бухгалтерський облік та дані, які він продукує і узагальнює у звітності.

Тобто, в основі прийняття рішень фінансово-економічного характеру, є конкретна фактична інформація, що представляє собою вимірні показники фінансового стану, які розраховуються на основі даних бухгалтерської звітності. Ці дані є, як правило, вимірними вартісними показниками, що відображають фінансово-господарську діяльність.

Отже, основою інформаційного забезпечення аналізу фінансового стану, як уже було відзначено, є бухгалтерська звітність. Безумовно, в аналізі можна використовувати додаткову інформацію головним чином оперативну, проте вона є лише допоміжною.

Бухгалтерська звітність – це система показників, що відображають майновий та фінансовий стан організації на відповідну дату, а також фінансові результати його діяльності за звітний період. Згідно НП(С)БО 1 «Бухгалтерська звітність - звітність, що складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів» [5].

Бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період називається фінансовою звітністю.

Фінансова (корпоративна) звітність об'єктивно є елементом інфраструктури ринкової економіки, засобом комунікації; цей вид звітності є основним формалізованим джерелом інформації для оцінювання та аналізу фінансово-економічного стану суб'єкта ринкової економіки. На основі показників фінансової звітності будується система оцінки інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання [5].

Загальні вимоги до фінансової звітності викладені в Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (НП(С)БО 1), затвердженому наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. №73.

НП(С)БО 1 змінив низку вже звичних для нас П(С)БО: №1, №2, №3, №4, №5. Також, що є новим, тут розглянуті правила складання консолідованої фінансової звітності. Консолідована фінансова звітність - звітність, яка відображає фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства та його дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці [6].

Основою НП(С)БО 1 є Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1, переглянутий у 1997 р. Комітетом з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Метою такої звітності є забезпечення загальних інформаційних потреб широкого кола користувачів, котрі покладаються на неї як на основне джерело фінансової повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства для прийняття управлінських рішень. Тобто, бухгалтерська звітність складається на підставі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів (табл. 1).

Таблиця 1

Інформаційні потреби основних користувачів фінансових звітів

Користувачі звітності	Інформаційні потреби
Інвестори, власники	Придбання продаж та володіння цінними паперами. Участь у капіталі підприємства Оцінка якості управління Визначення суми дивідендів, що підлягають розподілу
Керівництво підприємства	Регулювання діяльності підприємства
Банки, постачальники та інші кредитори	Забезпечення зобов'язань підприємства Оцінка здатності підприємства своєчасно виконувати зобов'язання щодо кредитів, відсотків за ними та погашення кредиторської заборгованості
Замовники	Оцінка здатності підприємства своєчасно виконувати зобов'язання
Працівники підприємства	Оцінка здатності підприємства своєчасно виконувати зобов'язання перед працівниками та їх забезпечення
Органи державного управління	Формування макроекономічних показників

Державні органи управління тепер стали одним із цих користувачів, а не тим єдиним, який постійно диктував свої вимоги, змінюючи їх на потребу податкового законодавства. Це є визнанням того факту, що врахування потреб інвестора (власника) та інших сторін, які беруть участь у підприємницькій діяльності, не менш важливе, ніж інтереси держави в отриманні податків.

Для того, щоби користувачі фінансових звітів прийняли економічні рішення, необхідна інформація про фінансовий стан, результати діяльності та зміни у фінансовому стані підприємства. Зазначені інформаційні потреби обумовили склад фінансової звітності.

За НП(С)БО 1, до неї належать: баланс (Звіт про фінансовий стан) (форма № 1); звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (форма № 2); звіт про рух грошових коштів (за прямим методом) (форма № 3) або звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом) (форма № 3-н); звіт про власний капітал (форма № 4); примітки до річної фінансової звітності (форма № 5); додаток до приміток до річної фінансової звітності «Інформація за сегментами» (форма № 6).

Компоненти фінансової звітності відображають різні аспекти одних і тих самих господарських операцій і подій за звітний період, відповідну інформацію попереднього звітного періоду та розкриття облікової політики та її змін, що робить можливим ретроспективний та перспективний аналіз діяльності підприємства (табл. 2).

Таблиця 2

Призначення основних компонентів фінансової звітності

Компоненти фінансової звітності	Зміст	Використання інформації
1	2	3
Баланс (Звіт про фінансовий стан)	Наявність економічних ресурсів, що контролює підприємство, на дату балансу	Оцінка структури ресурсів підприємства, їх ліквідності та платоспроможності підприємства. Прогнозування майбутніх потреб у показниках; оцінка та прогнозування змін в економічних ресурсах, які підприємство, ймовірно, контролюватиме
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	Доходи, витрати та фінансові результати діяльності підприємства за звітний період	Оцінка та прогноз: прибутковості діяльності підприємства; структури доходів та витрат
Звіт про власний капітал	Зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду	Оцінка та прогноз змін у власному капіталі
Звіт про рух грошових коштів (за прямим і непрямим методом)	Генерування та використання грошових коштів протягом звітного періоду	Оцінка та прогноз руху грошових коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства
Примітки	Обрана облікова політика. Інформація, не наведена безпосередньо у фінансових звітах, але обов'язкова за П(С)БО. Додатковий аналіз статей звітності, необхідний для забезпечення її зрозумілості	Оцінка та прогноз: облікової політики; ризиків або непевності, що впливають на підприємство, його ресурси та зобов'язання; діяльності підрозділів підприємства тощо

Такі компоненти фінансової звітності, як баланс, звіт про фінансові результати, звіт про власний капітал та звіт про рух грошових коштів, складаються зі статей, що об'єднують у відповідні розділи. Форми, перелік статей фінансових звітів та їх зміст установлений у НП(С)БО 1 та «Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності» затвердженими Наказом Мінфіну від 28.03.2013р. № 433, а також «Методичними рекомендаціями з перевірки порівнянності показників фінансової звітності» затвердженими наказом Мінфіну від 11.04.2013 р. №476.

Із позиції забезпечення управлінської діяльності можна виділити основні вимоги, які має задовольняти бухгалтерська звітність. Вона, зокрема має містити дані, необхідні для:

- прийняття обґрунтованих управлінських рішень у галузі інвестиційної політики;
- оцінки динаміки і перспектив зміни прибутку підприємства;
- оцінки наявних у підприємства ресурсів, ефективності їхнього використання та змін в їхньому складі.

Забезпечення цих вимог ґрунтовано на одному з найважливіших принципів підготовки бухгалтерської звітності – принципі відповідності вкладеної і використаної інформації. Суть даного принципу полягає в тому, що:

- бухгалтер, який готує звітні дані, має уявляти необхідність і корисність тих або інших даних для аналізу й прийняття управлінських рішень й відобразити їх у звіті;
- керівник як користувач звітності має розуміти, що необхідні для нього дані введені в звіт, і тому він може взяти їх до уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує про низку проблемних аспектів щодо повноти і якості джерел інформаційної бази для встановлення об'єктивного рівня фінансово-економічного стану сучасного суб'єкта ринкової економіки. Так, Г. Кучеренко робить висновок, що «існуючі принципи побудови балансу не відповідають економічній концепції контрольованих ресурсів, а тому не надають корисної інформації зовнішнім користувачам щодо фінансового стану суб'єкта господарювання» [7].

Відомий російський вчений Я. Соколов стосовно реальності і прозорості балансу відзначає, що «нові методологи вилучили такі поняття, як «відвернені кошти» і «стійкі пасиви», відсутність яких, безумовно, спотворює результати аналізу фінансового стану фірми» [8].

В тематичній літературі широко дискутується питання про достовірність результатів оцінки фінансово-економічного стану підприємств різних економік на основі застосування узагальнених (традиційних) методик. Я. Шеверя наголошує на тому, що «відмінності в складанні джерел інформації (фінансових звітів за різними стандартами) вимагають змін і пристосувань прийомів та методів для здійснення правильного фінансового аналізу» [9].

У сучасній економіці показники аналізу фінансово-економічного стану підприємства є важливою складовою загальної інформаційної системи управління, передусім для забезпечення стійкого функціонування підприємства безпосередньо в управлінській системі та потреб використання такої оцінки діловими партнерами, інвесторами, кредиторами тощо.

На практиці оцінка фінансово-економічного стану підприємства, незалежно від використовуваної методики, зводиться переважно до розрахунку числових значень фінансових коефіцієнтів, показників структурних зрушень, темпів їх зміни.

На базі узагальненого (інтегрального) показника фінансово-економічного стану підприємства, обчисленого в той чи інший спосіб інвестори приймають рішення щодо формування портфеля цінних паперів, а кредитори визначають забезпеченість позик, які видають. За узвичаєними правилами ринкових інститутів «аналітична інформація, яка формується ринковими аналітиками, приймається безпосередньо інвесторами та фінансовими посередниками при прийнятті інвестиційних рішень» [10]. Частково з цієї причини (потреба в інвестиціях) на вітчизняних підприємствах використовується зарубіжний досвід аналізу фінансово-економічного стану, розроблений для великих корпорацій.

Для забезпечення базисної основи комплексного аналізу чи оцінки фінансово-економічного стану підприємства на основі доступної інформації розраховуються різноманітні відносні показники (коефіцієнти), які характеризують основні результати діяльності та стан економічних ресурсів і капіталу підприємства. За цього, для максимальної об'єктивності важливим є повнота інформаційних джерел, які мають дотичність до характеристики цього показника, та надійність джерел інформації, зокрема показників фінансової звітності: «Найважливішою умовою отримання всебічної та неупередженої

інформації про вартість бізнесу, яка визначається у процесі його оцінки, є достовірною і якісною інформаційною базою, основним джерелом якої є фінансова звітність» [11].

Фінансова (корпоративна) звітність як публічна інформація водночас є джерелом для зовнішніх користувачів. Баланс, як форма фінансової звітності, містить інформацію, на основі якої формується уявлення про фінансовий стан підприємства через наведені дані про активи, зобов'язання і власний капітал на певну дату. Він є інформаційним носієм економічних і юридичних прав суб'єктів господарювання. З економічного боку, баланс розшифровує зміст і структуру активів підприємства (теорія господарської одиниці); юридичний зміст (теорія власника) – відображає сукупність прав і зобов'язань підприємства, що репрезентують структуру пасиву балансу і представлені власним капіталом і різними видами заборгованості.

Переважно бухгалтерський баланс як головний носій фінансової інформації для цілей оцінки і аналізу фінансово-економічного стану підприємства характеризується у формі чіткої системи взаємопов'язаних і взаємозалежних показників. Питання лише в тому чи всю суттєву інформацію містить балансове узагальнення (наприклад, повний обсяг нематеріального економічного потенціалу реально існуючого на підприємстві), рівень резервування і страхування основного капіталу, відповідність сучасному рівню цін, оцінених статей балансу, реальність витрат і доходів майбутніх періодів тощо.

Одна з найважливіших характеристик фінансово-економічного стану підприємства – продуктивна енергія його потенціалу (економічних ресурсів і капіталу) з позиції довготермінової перспективи. Вітчизняні вчені цілком аргументовано, на нашу думку, відзначають, що фінансовий аналіз звітності, базуючись на різних співвідношеннях структур активів і пасивів, не може за цими співвідношеннями подати рівень інвестиційної привабливості підприємства чи охарактеризувати очікувану віддачу від інвестицій.

Зовнішній аналіз фінансово-економічного стану базується здебільшого на доступній (оприлюдненій, розкритій) інформаційній базі, тобто публічній фінансовій звітності та розкритті окремої інформації, наведеної у примітках до неї. Однак, щоб отримати більш об'єктивну характеристику фінансово-економічного стану сучасного підприємства та базову основу для прогнозування перспектив його розвитку, такої інформаційної бази недостатньо. Внутрішні аналітики (чи спеціалізовані організації) вимушено залучають додаткові джерела інформації: «Важливі аспекти міжнародного досвіду аналізу фінансових звітів розглядаються і досліджуються компаніями, що спеціалізуються у наданні послуг фінансового та бізнес консалтингу, управлінні активами та прийнятті інвестиційних рішень» [12].

Передбачена Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [13] самостійність вітчизняних підприємств у визначенні форми й порядку організації бухгалтерського обліку, зокрема внутрішньогосподарського (управлінського), передбачає залежно від цілей управління можливість вибору форми обліку, порядку і способу реєстрації, узагальнення й аналізу інформації, звітності та контролю господарських операцій.

Практику інформаційного забезпечення управління підприємством відображає система внутрішньої бухгалтерської звітності, розробка форм якої залежить від рівнів управління, рівня необхідної деталізації інформації, її значимості та оперативності.

Відповідно, метою складання і подання форм внутрішньої бухгалтерської звітності як сукупності економічних показників щодо результатів господарювання за певний проміжок часу є задоволення потреб управлінського персоналу в оперативному режимі шляхом надання відповідних показників діяльності як в натуральній, так і вартісній формах, що дозволяють оцінювати, контролювати, прогнозувати та планувати господарську діяльність підприємства та його структурних підрозділів [14].

Змістовне наповнення, порядок складання і подання внутрішньої бухгалтерської звітності є особливими елементами організації бухгалтерського обліку для управління,

оскільки така звітність повинна містити інформацію, призначену для управління процесами, що відбуваються на підприємстві. Як відзначає проф. Ф.Ф. Бутинець, інформаційна система управлінського обліку має бути надійною (з точки зору достовірності інформації), еластичною (з точки зору адаптації), відкритою (з точки зору інтеграції), продуктивною і ефективною (з точки зору співвідношення витрат і результату), а також своєчасною [14].

Встановлено, що основними вимогами до внутрішньої бухгалтерської звітності є точність, об'єктивність, оперативність, повнота, ясність, стислість та доступність, оскільки їх дотримання сприяє підвищенню ефективності прийнятих управлінських рішень.

Стан бухгалтерського обліку великою мірою визначає і якість аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства. При цьому слід виділити два аспекти даної проблеми. По-перше, стан методологічної бази бухгалтерського обліку. В цьому плані фінансова звітність все більш і більш наближається до світових стандартів.

По-друге, стан обліку на конкретному підприємстві. Тут, незважаючи на те що в даний час створені всі передумови для можливого створення достатньо ефективної системи фінансового обліку (наявні методичні розробки, комп'ютерні програми, засоби обчислювальної техніки тощо), спостерігається істотно більш строката картина. Досвідчені інвестори знають, що на будь-якому підприємстві існує ряд ділянок, стан справ в яких дає узагальнююче уявлення про ефективність його управління. Однією з таких областей є організація фінансової звітності та фінансового аналізу. Якщо на підприємстві певного розміру не застосовується сучасна й адекватна масштабами його діяльності система організації бухгалтерського обліку, то якою б не була конкурентоспроможною продукція або технологія, рівень менеджменту визнати задовільним не можна. Треба відзначити, що потенційні інвестори, як правило, звертають пильну увагу на те, як організована діяльність фінансово-бухгалтерської служби підприємства. Ними зазначається, наскільки формується звітність зорієнтована на потреби зовнішніх споживачів або застосування при розрахунках із оподаткування і наскільки вона може бути корисна при виявленні напрямків підвищення ефективності виробництва, більш повного використання всіх виробничих ресурсів, при виробленні забезпечують це управлінських рішень. При цьому інвестори оцінюють рівень технічної, насамперед комп'ютерної, оснащеності фінансово-бухгалтерських підрозділів, ступінь використання ними спеціальних програмних продуктів.

Що стосується суб'єкта аналізу, то дотепер найпоширенішою є концепція, відповідно до якої аналітик – це людина, котра займається аналітичною роботою і складає аналітичні записки (звіти, доповіді, висновки, коментарі) для керівництва, тобто лінійних керівників того рангу, які мають право прийняття управлінських рішень. Мабуть, такий підхід був раніше виправданий, оскільки лінійні керівники через відсутність часу та технічних засобів здійснювали дуже мало аналітичних розрахунків. Як наслідок – повна неспроможність багатьох лінійних керівників зрозуміти склад основних звітних форм, взаємозв'язок між ними, принципи формування й економічний зміст ряду зафіксованих у них показників, можливості використання їх у фінансовому аналізі.

Не секрет, що процес прийняття управлінських рішень у більшій мірі мистецтво, ніж наука. Результати виконаних формалізованих аналітичних процедур не є або, принаймні, не повинні бути єдиним і безумовним критерієм для прийняття того або іншого управлінського рішення. Вони в деякому розумінні – «матеріальна основа» управлінських рішень, прийняття яких базоване також на інтелекті, логіці, досвіді, особистих симпатіях і антипатіях особи, яка приймає ці рішення. До того ж, у деяких випадках нематеріальні компоненти можуть мати основне значення.

Слід зазначити, що бухгалтерський облік і економічний аналіз як елементи інформаційної системи діють водночас і забезпечують чіткість взаємозв'язку: «первинні облікові дані — результативна інформація звітності — аналіз інформації — прийняття

17. Кіндрацька Л. М. Інституції обліку та аналізу в інформаційній системі суб'єктів господарювання/Л.М.Кіндрацька//Роль і місце бухгалтерського обліку, контролю й аналізу в розвитку економічної науки і практики : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. ; 6–7 груд. 2012 р. – К. : КНЕУ, 2012. – 344 с. – С.39-40